

ДРУШТВЕНА И ПОЛИТИЧКА МИСАО У СРБИЈИ XIX И XX ВЕКА

ДРАГОЉУБ ЈОВАНОВИЋ

ЗБОРНИК РАДОВА СА НАУЧНОГ СКУПА

„ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКА И НАУЧНА МИСАО И ДЕЛАТНОСТ ДРАГОЉУБА ЈОВАНОВИЋА“

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ, ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКА И НАУЧНА МИСАО
И ДЕЛАТНОСТ ДРАГОЉУБА ЈОВАНОВИЋА

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC CONFERENCES

Volume CLXXXVI

DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES

Book 44

SOCIAL, POLITICAL AND SCIENTIFIC THOUGHT
AND ACTIVITY
OF DRAGOLJUB JOVANOVIĆ

PROCEEDINGS FROM THE SCIENTIFIC CONFERENCE HELD ON MARCH 29TH 2019

Accepted for publication at the 2nd Session of the Department of Social Sciences,
held on June 25th 2019, after being reviewed by
academicians Kosta Čavoški and Aleksandar Kostić

Editor

Academician

ALEKSANDAR KOSTIĆ

BELGRADE, 2019

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Том CLXXXVI

ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

Књига 44

ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКА И НАУЧНА МИСАО
И ДЕЛАТНОСТ
ДРАГОЉУБА ЈОВАНОВИЋА

ЗБОРНИК РАДОВА СА НАУЧНОГ СКУПА ОДРЖАНОГ 29. МАРТА 2019. ГОДИНЕ

Прихваћено за објављивање на II скупу Одељења друштвених наука,
одржаном 25. јуна 2019. године, на основу реферата
академика Косте Чавошког и Александра Костића

Уредник

академик

АЛЕКСАНДАР КОСТИЋ

БЕОГРАД, 2019

Издаје
Српска академија наука и уметности

Технички уредник
Никола Сивановић

Лектура и коректура
Невена Ђурђевић

Припрема за штампу
Досије студио, Београд

Штампа
Службени издана, Београд

Тираж
400 примерака

ISBN 978-86-7025-848-8

САДРЖАЈ

Реч уредника	9
Драган Симеуновић: <i>Особености његове политичке мисли и дела Драгољуба Јовановића</i>	13
Dragan Simeunović: <i>The Specificity of Political Thought and Activities of Dragoljub Jovanović</i>	
Зоран Р. Томић: <i>Драгољуб Јовановић о уставном питању – Поводом Нацрта устава ФНРЈ</i>	39
Zoran R. Tomić: <i>Dragoljub Jovanović about Constitution – On the Draft Constitution of FPRJ</i>	
Дарко Надић: <i>Еколошка мисао Драгољуба Јовановића</i>	49
Darko Nadić: <i>Environmental Thought of Dragoljub Jovanović</i>	
Срђан Јовановић: <i>Економска мисао др Драгољуба Јовановића</i>	61
Srđan Jovanović: <i>Economic Thought of Dragoljub Jovanović</i>	
Драган Веселинов: <i>Три недоумице Драгољуба Јовановића – Његова „Аграрна политика“ (1930) и други текстови, његова Народна сељачка странка (1940)</i>	77
Dragan Veselinov: <i>Three Dilemmas of Dragoljub Jovanović</i>	
Мира Радојевић: <i>Драгољуб Јовановић и хрватско питање (1924–1941)</i>	91
Mira Radojević: <i>Dragoljub Jovanović and the Croat Question (1924–1941)</i>	
Александар Животић: <i>Драгољуб Јовановић и СССР (1939–1941)</i>	139
Aleksandar Životić: <i>Dragoljub Jovanović and the USSR (1939–1941)</i>	
Ивана Дамњановић: <i>Драгољуб Јовановић и Шпански грађански рат</i>	155
Ivana Damjanović: <i>Dragoljub Jovanović and the Spanish Civil War</i>	
Драгомир Бонџић: <i>Драгољуб Јовановић и Београдски универзитет</i>	169
Dragomir Bondžić: <i>Dragoljub Jovanović and University of Belgrade</i>	
Александар Стојановић: <i>Драгољуб Јовановић о десничарима српској и југословенској националној усмерења</i>	187
Aleksandar Stojanović: <i>Dragoljub Jovanović and the Political Right-Wing of Serbian and Yugoslav National Orientation</i>	

Слободан Селинић: Драгољуб Јовановић у Народној скупштини ФНРЈ 1945–1947.	201
Slobodan Selinić: <i>Dragoljub Jovanović in National Assembly of FPRY 1945–1947</i>	
Александар В. Милетић: Драгољуб Јовановић и Милован Ђилас: сукоб политичких концепција	221
Aleksandar V. Miletić: <i>Dragoljub Jovanović and Milovan Đilas: Conflict of Political Conceptions</i>	
Наташа Милићевић: Судбина „сапућаника револуције“: Драгољуб Јовановић између интеграције и репресије (1944–1947)	235
Nataša Milićević: <i>A Destiny of a “Fellow Traveller of the Revolution”: Dragoljub Jovanović between Integration and Repression (1944–1947)</i>	
Срђан Јовановић: Мој деда Драгољуб Јовановић.	249
Фотографије и документи.	257

РЕЧ УРЕДНИКА

Зборник који је пред нама садржи радове који су саопштени на скупу „Друштвена и научна мисао Драгољуба Јовановића“ који је одржан 29. марта 2019. године у Српској академији наука и уметности. Скуп је одржан у оквиру циклуса „Друштвена и политичка мисао у Србији XIX и XX века“ који је својевремено покренуо академик Михаило Марковић, а који је организовао Одбор за филозофију и друштвену теорију Одељења друштвених наука Српске академије наука и уметности.

Поменути циклус инициран је са циљем да се осветли друштвени и политички живот Србије у времену које је претходило њеном стварању као самосталне и међународно признате државе у XIX веку, али и времену када је убрзаном модернизацијом настојала да се прикључи европским државама усвајајући њене вредносне и друштвене стандарде и у коме су све до Првог светског рата постављане координате вредносног, политичког, научног и образовног система Србије. Кроз појединце који су били предмет скупа поменутог циклуса назире се један заборављени, а неретко и свесно потиснути период српске историје у коме су постављени јасни циљеви који су реализовани несебичним прегалаштвом и лојалношћу државном циљу, без обзира на многа неслагања и сукобе. Чудним токовима историје Србије у XX веку многи од тих појединаца су заборављени, потиснути из колективног сећања, а неки су проглашени државним непријатељима, као што је то био случај са Слободаном Јовановићем. Таквим историјским током, који је у многим случајевима био свесно усмераван, у колективном сећању прекинут је континуитет српске историје у последа два века. Без тог континуитета, уз радикалне заокрете који су често били трагични, а понеки и недовољно јасни, тешко је разумети време у коме живимо јер нам се чини да се догађаји чији смо сведоци одигравају први пут, да немају своју предисторију, а ако је имају, она не сеже даље од неколико деценија у прошлост. Нисмо свесни да смо сведоци и учесници процеса дугог трајања који имају своје константе и цивилизацијске међаше у историјском вртлогу који може изгледати хаотичан и понекад тешко разумљив.

Српска историја од почетка XIX века као да је подељена у неколико светова који су бескрајно удаљени једни од других. Историја Србије до Првог светског рата потиснута је стварањем Југославије, а оба периода потиснута су и вредносно негирана после Другог светског рата, да бисмо у садашњем времену збуњени, идеолошки подељени, танког и супротстављеног вредносног система покушавали ове раздвојене светове да спојимо у целовиту слику коју не разумемо до краја. Ипак, у меандрима српске историје постоји континуирани ток чудесних узлета, али и несхватљивих заблуда и странпутица који, сагледани у целини, чине јединствено историјско ткиво из кога би се могле извући многе поуке и избећи будуће странпутице и трагични исходи којима је обиловала српска историја у XX веку.

Историја Србије о којој је овде реч није била условљена само глобалним политичким и геостратешким векторима. У великој мери она је била одређена делањем појединаца који су је, у већој или мањој мери, усмеравали у одређеним, често супротстављеним правцима. Хоризонти разумевања глобалног положаја у коме се налазила Србија у времену после стварања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, а касније и Југославије, били су до те мере различити, често инкомпатибилни, да је данас тешко уочити јединствену нит у којој би српски национални интерес био неупитна константа. И тако је остало до данашњих дана.

Политичка елита Србије XIX и XX века била је добрим делом и интелектуална елита. Сетимо се Стојана Новаковића, Љубомира Стојановића, Слободана Јовановића, Симе Марковића и других значајних интелектуалаца који су обележили политички живот Србије у распону од једног века. Међу њима је свакако и Драгољуб Јовановић, који је докторирао на Сорбони и већ у раној младости се укључио у политички живот, залажући се за трансформацију села и сељаштва, што ће до краја његовог активног политичког деловања остати непромењена путања којом се кретала његова научна и политичка активност. Демократа по убеђењу, није био по вољи владајућих система ни у предратној ни у послератној Југославији. И управо то убеђење, тачније, аутентично инсистирање на демократским узусима довешће га у сукоб са свим владајућим гарнитурима пре и после Другог светског рата. Био је затваран и у Краљевини Југославији и у социјалистичкој Југославији. И управо у тој чињеници крије се морална константа, тако ретка међу политичарима. Не одступајући од својих начела, био је спреман да поднесе све консеквенце које су та начела захтевала.

Остаје, међутим, дилема да ли је не одступајући од својих начела, за која је платио високу цену вишегодишњом тамницом и изолацијом у послератној Југославији, показао извесну политичку наивност, или је, знајући у каквом се оружењу налази, свесно одабрао свој пут знајући за његову цену и тако јавно и јасно оцртао карактер предратне и социјалистичке Југославије. Одговор на ово питање је већ сада могуће наслутити. Драгољуб Јовановић је био, рекло би се, и једно и друго. Начела којим се руководио у

свом политичком деловању нису му дозвољавала да прихвати улогу кетмана и настави своју политичку активност, без обзира на моралну цену. У том смислу би се могло рећи да је био политички наиван јер политички *modus operandi*, како је то приметио Макијавели, не укључује моралне консидације. Са друге стране, морална константа Драгољуба Јовановића остаје репер за све девијације система у којима је живео, без којег би оне можда биле мање уочљиве или не би биле на тако драстичан начин исказане.

Управо из тих разлога Драгољуб Јовановић не сме да буде предат заборава као што је то деценијама био. Скуп који му је Српска академија наука и уметности посветила и зборник који је пред нама тек су мали допринос да до тог заборава не дође.

Александар Костић

ДРАГОЉУБ ЈОВАНОВИЋ И МИЛОВАН ЂИЛАС: СУКОБ ПОЛИТИЧКИХ КОНЦЕПЦИЈА

АЛЕКСАНДАР В. МИЛЕТИЋ

Институт за новију историју Србије, Београд

Крајем Другог светског рата у Југославији је отпочео процес револуционарне смене власти и спровођења преображаја друштвено-политичког система. На обновљеној политичкој сцени после ослобођења дошло је до оштрог сукоба двеју политичких и идеолошких концепција, нове револуционарне и старе грађанске. Међу најеминентнијим представницима обеју страна били су Драгољуб Јовановић, вођа Народне сељачке странке и Милован Ђилас, водећи партијски идеолог и члан ЦК КПЈ. Кроз јавну делатност Јовановића и Ђиласа и њихов сукоб прелама се и јасна слика обрачуна између две политичко-идеолошке концепције, из којег ће револуционарна изаћи као дефинитивни победник а грађанска доживети пораз. У овом раду покушаћемо да представимо карактер обрачуна наведених концепција кроз пример сукоба поменутих историјских личности.

Кључне речи: Драгољуб Јовановић, Милован Ђилас, политика, револуција, идеологија, концепција, сукоби

Период о којем ће у овом раду бити речи представља историјску преткретницу у којој је дошло до ослобођења Југославије у Другом светском рату и у исто време почетка формирања и консолидовања нове власти и изградње нових државних и друштвених институција на темељу револуционарних промена. Овај, тзв. „формативни“ период нове југословенске државе карактерише ограничена обнова политичког живота, у условима прелазне владе нове Демократске Федеративне Југославије (ДФЈ), првих послератних избора и доношења Устава нове државе, Федеративне Народне Републике Југославије (ФНРЈ). У овој етапи, револуционарна власт извршила је одлучно разрачунавање са свим остацима претходног поретка, у готово свим сферама друштва, уз темељну трансформацију целокупног државног апарата и потпуни преображај друштвено-политичког система.¹

¹ Ликвидирање старог поретка одиграло се постепено, на свим пољима, од политике и економије, до културе и духовног живота, од радикалних политичких разрачунавања са остацима старих странака, до уништавања или обезвлашћења „класног непријатеља“,

Обележено потпуном политичком доминацијом Комунистичке партије Југославије (КПЈ), победнице у рату, ово време су карактерисали и специфични услови развита политичког живота.

У минулом рату скоро потпуно дезорганизоване, деморалисане, осуште и на ивици политичке егзистенције, поједине старе предратне грађанске странке, или можда тачније речено њихови остаци, покушавале су да се, колико је то у новим условима било могуће, врате у политички живот. Неке од њих кроз Јединствени народноослободилачки фронт, касније Народни фронт Југославије (ЈНОФ/НФЈ), специфичну коалициону организацију у којој је КПЈ водила главну реч,² а неке су се пак одлучиле да делују самостално. Међутим, њихови најмаркантнији представници, попут Милана Прола, шефа Демократске странке, и Драгољуба Јовановића, лидера Народне сељачке странке, убрзо су дошли у оштар и неравноправан сукоб са КПЈ, што ће означити и крај њихове политичке каријере. Наиме, верни старим начелима политичке борбе, принципима и обичајима, поменути прваци настојали су да се одрже у сасвим новим условима, који нису имали много заједничког са онима од пре рата. Двојица лидера, сасвим у духу грађанске демократије и предратног парламентаризма, непопустљиво су инсистирала на поштовању правила игре, односно на уважавању моралних, етичких и принципијелних норми тада постојећег поретка, у којем парламентаризам

како међу грађанским тако и међу сељачким слојевима. У том смислу извршена је потпуна реорганизација друштвеног поретка. О томе опширније: В. Petranović, *Istoriја Jugoslavije*, књ. 3, Београд 1988, стр. 29–161; Б. Петрановић, *Југославија на размеђу (1945–1950)*, Подгорица 1998; Љ. Димић, *Историја српске државности. Књ. III. Србија у Југославији*, Нови Сад 2001, стр. 284–355 (даље: Љ. Димић, *Историја српске државности. Србија у Југославији*); В. Koštunica, К. Čavoški, *Stranački pluralizam ili monizam. Obnova i zatiranje posleratne opozicije*, Београд 1990 (даље: В. Koštunica, К. Čavoški, *n. d.*); Лј. Dimić, *Agitprop kultura. Agitpropска фаза културне политике у Србији 1945–1952*, Београд 1988; Н. Милићевић, *Југословенска власит и српско грађанство 1944–1950*, Београд 2009; М. Митровић, *Друштвено-економске промене и организација управљања привредом у Србији 1944–1952*, Београд 1988; М. Митровић, *Изубљене илузије. Прилози за друштвено историју Србије 1944–1952*, Београд 1997; S. Svetković, *Između srpa i čekića. Represija u Srbiji 1944–1953*, Београд 2006; М. Obradović, „Narodna demokratija“ и *Jugoslaviji 1945–1952*, Београд 1995; М. Obradović, *National Communism and Transformation of Ownership in Eastern Europe*, Токови историје, 4/2007, стр. 43–74; М. Obradović, 'Partijska država' element 'narodne demokratije' и *Jugoslaviji (1945–1952)*, Naše teme, 5/1988, стр. 1130–1146; М. В. Митровић, *Београд 1944–1950: неки аспекти друштвеног живота*, Историја XX века, 1/2000, стр. 91–100; Н. И. Милићевић, *О српском грађанству 1945–1950. – у мемоаристичкици с краја 20. века*, Историја XX века, 2/2001, стр. 111–127; *Културна историја Југославије 1945–1952*, зборник докумената, приредили Б. Докнић, М. Ф. Петровић, И. Хофман, књ. I–II, Београд 2009; и др.

² Видети: Б. Петрановић, *Народни фронт и политичкој структури Југославије 1944–1946*, Правни живот, 1–2/1969, стр. 71–85; Б. Петрановић, *Народни фронт и политичком систему Југославије (1945–1949)*, Истраживања, 8/1979, стр. 309–397. Опције изван НФЈ-а биле су готово потпуно онемогућене у својој делатности, губећи „суштинско право учешћа у политичком животу“, док су оне странке које су биле саставни део НФЈ-а остале „без препознатљивог политичког идентитета“. (Љ. Димић, *Историја српске државности. Србија у Југославији*, стр. 325–326).

није био формално укинут, а вишестраначје је још увек било легално. Према томе, вредности које су Милан Грол и Драгољуб Јовановић заступали односиле су се на слободу изношења мишљења, критику власти, слободно удруживање, слободну вољу народа, тј. слободу бирања и заступања, па самим тим, бар у начелу, и могућност учествовања или пак преузимања власти. Био је то класичан либерални начин поимања политике. Са тим начелима, грађански лидери ступили су у арену пред нове политичке противнике.

Са друге стране, стајала је свемоћна КПЈ, револуционарна организација бољшевичког типа, са потпуном контролом апарата силе и реалне власти у земљи. Како поједини аутори истичу, једна од основних карактеристика метода деловања револуционарних покрета, пре свих комунистичко-бољшевичких оличена је у релативизацији моралних норми у име што ефикаснијег остварења „праведног“ циља, револуционарних промена. Матрица таквог деловања лежи у познатој максими „циљ оправдава средство“, што професор Коста Чавошки назива „револуционарним макијавелизмом“.³ Ова метода деловања посебно долази до изражаја у фази револуционарног освајања и учвршћења власти. Њу проф. Чавошки дефинише као посебну врсту „реалполитике“ усмерену ка очувању власти, чијој традицији припада вођа Октобарске револуције В. И. Лењин. „Наиме, у духу доследног реалполитичког, односно макијавелистичког промишљања државе, и он је државу појмио као огољену власт, као надмоћну силу која може да сатре све противнике. Отуда је за револуционара најважније освајање власти у држави. А када се власт једном освоји“, подвлачи Чавошки, „онда је не треба ни са ким делити, а камоли допустити могућност да је нека друга странка преузме“.⁴ Другим речима, југословенски комунисти у идеолошком погледу нису гајили никакав позитиван вредносни однос према духу грађанске демократије, односно према методу легалне парламентарне борбе. Само грађанско друштво, па према томе и правни поредак парламентарних демократија који је регулисао правила политичког живота, напосто су сматрали превазиђеним, штетним и непријатељским. Смисао револуције био је обарање и уништење таквог поретка. Према томе, свако прихватање ма каквог грађанског парламентарно-демократског поступка или пак учествовања у парламентарном животу, могло је од стране комуниста бити само привременог и тактичког карактера,⁵ а доследно поштовање процедура неискрено и лишено превеликих обзира према „легалним“ противницима. Насупрот грађанским странкама и либералном принципу схватања политике, политичка организација бољшевичког типа, каква је била КПЈ, своје схватање заснивала је на идеолошким принципима лењинизма-стаљинизма. Ти принципи подразумевали су власт у облику „диктатуре пролетаријата“,

³ Видети: К. Čavoški, *Revolucionarni makijavelizam i drugi eseji*, Beograd 1989.

⁴ *Isto*, str. 27.

⁵ АЈ, 515, Збирка штампе, Шс-9, *Предавање Милована Ђиласа*, 28. август 1944, стр. 7–8.

у којој се сва политичка и друштвена моћ налази у рукама комунистичке партије, „као основне руководеће снаге пролетаријата“. Такав однос комуниста према политичкој пракси неумитно је водио ка апсолутизацији власти, а „несумњива је чињеница да је политички монопол резултат освајања власти у тзв. пролетерским револуцијама, што се збило и у октобарској и у југословенској револуцији“, закључује проф. Бранко Петрановић.⁶

Према томе, сваки облик вишестраначког политичког живота на- просто је био неспојив са оваквим схватањем, а пошто је наведени бољшевички принцип могуће успоставити тек након потпуног учвршћивања на власти, КПЈ је била приморана да привремено толерише политички плурализам, без намере да га у будућности и одржи. Упрошћено речено, како поједини аутори истичу, ако је „према либералном схватању, страначки плурализам неопходан услов демократије, онда је према бољшевичком схватању, одсуство страначког плурализма неопходан услов социјалистичког преображаја друштва и њему својствене демократије“.⁷ У складу са тим, и у југословенском случају формално прихватање страначког плурализма, као тактичко-прелазне етапе и легитимистичко-легалистичког оквира у процесу освајања и учвршћивања власти, био је резултат тзв. „политике компромиса“, наметнуте од стране савезничких сила, а не резултат неке склоности комуниста ка поштовању законитости и начела грађанског друштва и државе. Овај облик праксе комуниста потпуно је видљив у периоду привремене сарадње са представницима грађанских опција, 1944. и 1945. године, а још више у етапи отвореног обрачуна, од новембра 1945. па све до краја 40-их година.

Имајући наведено у виду, долазимо до тога да су у послератном обновљеном политичком животу Југославије паралелно била присутна два концепта схватања демократије, то јест политике, оба у том тренутку легална и формално равноправна: грађанско-либерални и бољшевичко-комунистички. Један потпуно ослабљен и на политичком издисају, други свемоћан и у пуној снази. Ако је на страни једног стајала формална правно-политичка легитимност, на страни другог су се налазили објективна моћ и сила, чврсто утемељени на резултатима сопствених ратних и антифашистичких тековина, из чега је црпљен сопствени политички легитимитет. Начелно, то су била два непомирљива погледа, па је њихов сукоб и обрачун, како идеолошки тако и политички гледано, био неминован. Поред других, овај сукоб нашао је оличење и у две личности, најеклатантнијих представника наведених концепција, Миловану Ђиласу и Драгољубу Јовановићу, чији ћемо случај овом приликом и изложити.

Милован Ђилас, несвршени студент књижевности, талентовани писац и књижевни критичар, водећи партијски идеолог и потоњи дисидент.

⁶ Б. Петрановић, *Историјар и савремена епоха*, Београд 1997, стр. 309.

⁷ V. Košunica, K. Čavoški, n. d., str. 22.

Један од четворице руководећих личности у КПЈ и послератној Југославији. Врло темперамантан, оштар и продоран, речит и одлучан у ставовима. У наведеном периоду препознајемо га као једног од најагилнијих предводника обрачуна нове власти са грађанским политичким представницима, односно активног заступника и бранитеља политике КПЈ према остацима старог политичког система.⁸ С друге стране, др Драгољуб Јовановић, правник, универзитетски професор, предратни грађански лево опредељени политичар, сорбонски доктор и несумњиво врхунски интелектуалац. Доследан и непопустљив, спреман да сноси последице за своја политичка уверења, како пре тако и после рата. Укратко, попут не тако ретких примера у српској историји, био је научник спреман да стечена знања употреби у пракси, у „живој“ политици, на добробит свога народа. У том смислу, Драгољуб Јовановић припада богатој традицији српске политичке историје.⁹

Хронолошки гледано, обрачун комуниста са представницима старих грађанских странака може се пратити кроз две основне фазе. Прва обухвата период до избора за Уставотворну скупштину 11. новембра 1945, када је извршен обрачун са опозицијом изван НФЈ. Главни представник опозиције у овој фази био је Милан Грол, председник Демократске странке. Другу фазу, која је наступила после избора, карактерише сукоб и коначно разрачунавање са опозиционим представницима унутар НФЈ, дојучерашњим формалним „коалционим“ савезницима. Централна опозициона личност тада је био Драгољуб Јовановић, шеф Народне сељачке странке. Укратко, обрачун са Миланом Гролом почео је већ у првој половини 1945. године, када је шеф Демократске странке, упорно и све наглашеније, почео да инсистира на начелима политичке парламентарне борбе, за шта комунисти једноставно нису имали слуха. Тако је у лето одлучено да се са Гролом мора обрачунати, односно да се најзад морају „зашарафити сви они који су радили и

⁸ О Миловану Ђиласу се доста писало, како у стручној научној тако и у разним врстама публицистичке литаратуре. За ову прилику издвајамо најважнија дела: V. Dedijer, *Veliki buntovnik Milovan Đilas. Prilozi za biografiju*, Beograd 1991; S. Clissold, *Djilas. The Progress of a Revolutionary*, London 1983; G. Bartch, *Milovan Djilas oder Die Selbstbehauptung des Menschen. Versuherer Biographie*, München 1971; A. Hetzer, *Spontanität und Gewalt. Milovan Djilas' historische Prosa 1930–1970*, Göttingen 1980; D. Reinhartz, *Milovan Djilas: A Revolutionary As a Writer*, New York 1981; C. Savès, *Un pays, un homme. La Yougoslavie de Milovan Djilas. Mémoire*, Toulouse 1982; D. Leković, *Milovan Đilas i socijalizam*, Podgorica 2010; V. Kalezić, *Đilas, miljenik i otpadnik komunizma. Kontroverze pisca i ideologa*, Beograd 1988; M. Đorgović, *Đilas, vernik i jeretik*, Beograd 1989; B. Kovačević, *Đilas heroj-antiheroj. Iskazi za istoriju*. Podgorica 2006; M. Bogdanović, *Konstante konvertitstva. Hod u mjestu – Od Đilasa do Đilasa*, Beograd 2013. и др.

⁹ Опширније о животу и делу Драгољуба Јовановића видети: Н. Јовановић, *Животија за слободу без стравих. (Студија о животији и делу др Драгољуба Јовановића)*, Београд 2000. (даље: Н. Јовановић, н. г); Д. Јовановић, *Људи. Људи, медаљони 56 умрлих савременика*, књ. 1. Београд 1973; Д. Јовановић, *Људи. Људи, медаљони 46 умрлих савременика*, књ. 2, Београд 1975; Д. Јовановић, *Политичке усјомене. Оштор и казна*, Београд 2008; Д. Јовановић, *Слобода од страха. Изабране политичке расправе*, Београд 1991; Д. Јовановић, *Медаљони, књиџа IV*, Београд 2008; и др.

раде против демократије“, како је на једној седници државног врха констатовао Милован Ђилас.¹⁰ На јесен ће према Гролу кампања бити појачана и постајати све више безобзирнија како су се избори прилижавали. Обрачун са њим одвијао се на свим нивоима, у чему је Милован Ђилас посебно истакао као оштри партијски идеолог и љути револуционарни противник старих снага.¹¹ Кампања комуниста доживела је врхунац „спонтаним“ радничким одбијањем штампања листа *Демократија*, страначког гласила Демократске странке и демонстративним паљењем бројева. На крају Милан Грол је био сломљен, а након избора овај еминентни грађански политичар убрзо ће сићи и са политичке сцене, чиме је његова политичка каријера била дефинитивно завршена.

Драгољуб Јовановић је готово од уласка његове Народне сељачке странке (НСС) у ЈНОФ, фебруара 1945, доследно заступао принцип плуралистичког карактера овог савеза, инсистирајући на поштовању прихваћених демократских начела и политичког договора. За разлику од неких других грађанских политичара, као на пример Јаше Продановића и његових присталица, који су се, уз повремене критичке примедбе, ипак, прећутно задовољавали „другоразредном позицијом“, Драгољуб Јовановић је, како је време одмицало, све отвореније нападао политичку хегемонију КПЈ и њену намеру затирања преосталог вишестраначја.¹² Његови ставови, примедбе, указивања и упозорења, као и целокупни погледи на политику и демократију, суштински су се разликовали од КПЈ и њене идеолошке основе. Наиме, Јовановићеви ставови припадали су грађанском свету, без обзира на његово „левичарство“ и спремност, додуше уз велике резерве, на сарадњу са комунистима. Тако је шеф НСС, још у периоду пре избора, као један од водећих некомунистичких политичара у НФЈ, доследно заступао класичне либералне ставове о контроли власти, базираној на слободној, равноправној дискусији и праву на критику. Таква политичка пракса је по Јовановићу требало да се негује у организацији типа НФЈ, која према његовим очекивањима није смела да буде „једна странка“ по моделу и узору на неке „диктаторске и фашистичке покушаје“. Јовановићево стремљење заснивало се на чврстом и постојаном уверењу о нужности постојања вишестраначког система, прецизном статутарном дефинисању положаја сваке чланице и демократском, равноправном односу међу њима унутар НФЈ. Приликом оснивања НФЈ, августа 1945,¹³ Драгољуб Јовановић је одлучно стајао на пози-

¹⁰ АЈ, КМЈ, II-5b/33, *Зайисник са седнице Министарској саветја*, 25. јула 1945.

¹¹ Видети: М. Ђилас, *Значај нових политичких закона и намјере реакције*, Борба, 22. август 1945; АЈ, ЦК СКЈ, ИК, VIII, IV-с-40, *Рукойис М. Ђиласа о значају нових политичких закона и намери реакције*; М. Ђилас, *Дволичан рад ојозиције*, Борба, 22. септембар 1945.

¹² Видети: Н. Јовановић, *н. г.*, стр. 382–458.

¹³ У питању је Први конгрес Народног фронта Југославије, одржан 5–7. августа 1945. у Београду, када је дотадашњи ЈНОФ променио име. Касније је (1953) из НФЈ-а настао Социјалистички савез народног народа Југославије (ССРЈ).

цији противљења једнопартијском систему, наглашавајући да у Народном фронту морају владати разумевање, ширина духа и међусобна толеранција. Јавност је уверавао о непостојању опасности од „диктатуре и некаквог левичарског фашизма“, поклањајући пуно поверење Јосипу Брозуну Титу. Међутим, како истиче др Надежда Јовановић, такви ставови били су израз „његове личне жеље, а мање се заснивало на развоју друштвено-политичких прилика у земљи. Веома брзо су нестале његове илузије у могућност вишепартијског система“.¹⁴ Евидентно је да су поменути политички ставови Драгољуба Јовановића потпуно одударали од концепције и планова комуниста, као и да су, као идеје, штавише представљали директну опасност по њихову политику. Међутим, иако је Јовановић своје ставове упућивао са говорнице Народног фронта и у име ове организације, комунисти се све до касне јесени 1945. и избора за Уставотворну скупштину поводом тога нису директно оглашавали. Према мишљењу појединих аутора, разлог за то лежи у политичкој тактици комуниста. Наиме, требало се прво обрачунати са „ванфронтском“ опозицијом Милана Грота, која је у том тренутку представљала најодлучнијег, најотворенијег и најупорнијег критичара режима. Из тог разлога, по мишљењу неких аутора, Драгољуб Јовановић је комунистима више одговарао „као непоуздани савезник него одлучни противник“.¹⁵

После избора за Уставотворну скупштину и маргинализовања „ванфронтске“ опозиције, комунисти су одлучно кренули ка довршетку успостављања једнопартијског система. Врло брзо, искристалисала се и нова опозиција, сада састављена од грађанских представника из Народног фронта, тзв. „фронтска опозиција“. Нова предводничка личност „фронтска“ опозиције постао је Драгољуб Јовановић, који је после Милана Грота постао најдоследнији критичар политике КПЈ. „До избора за Уставотворну скупштину Драгољуб Јовановић је био лојални савезник“, пише Коста Чавошки. „После избора наступио је тренутак да, попут бројних

¹⁴ Видети: Н. Јовановић, *н. г.*, стр. 418–425.

¹⁵ О томе, на пример, професор Коста Чавошки у својој знаменитој књизи пише следеће: „Занимљиво је да у *Шом шренуџику* (август 1945) нико није јавно оспорио ову Јовановићеву одбрану страначког плурализма и изричиту тврдњу да нашем народу не одговара једностраначки ситем. Да ли то значи да се тада у врховима владајуће странке још није помишљало на увођење једностраначког система? Или је, пак, у том тренутку раскорак између дугорочне стратегије, која је по угледу на бољшевичку традицију, имала за циљ увођење једностраначког система, и текуће тактике, која се огледала у толерисању страначког плурализма, био тако дубок и непремостив? Ако се има на уму судбина Драгољуба Јовановића после избора за Уставотворну скупштину, објашњење овог претходног неспоразума је врло једноставно. Августа 1945. владајућа странка је већ започела борбу против ванфронтске опозиције Милана Грота. Стога у том тренутку није било разборито да се отвара сукоб са новим противником унутар Народног фронта док постојећи супарник изван овог фронта није сузбијен и уништен. Уз то, избори су били на прагу, а у таквој прилици Драгољуб Јовановић био је бољи као непоуздан савезник него одлучни противник“. Због тога је, сматра Чавошки, Јовановићева „похвала страначком плурализму на овом нашем тлу остала без одговора“. (V. Koštunica, K. Čavoški, *н. д.*, стр. 87).

политичара некомунистичких странака, буде сведен на пуког сапутника, а када се томе успротивио, и на 'народног непријатеља'. Према Чавошком, за Драгољуба Јовановића је „час одлуке“ наступио 11. децембра 1945, приликом расправе о нацрту Устава. „Држећи се као да се после избора ништа није променило, Драгољуб Јовановић је започео своју чувену беседу оспоравањем посебног, у извесном смислу, надуставног статуса који је све више имала КПЈ”.¹⁶ Као политичар који држи до начела, али и као неко ко се професионално бави правном науком, Драгољуб Јовановић је том приликом изнео низ примедби на пројекат новог Устава. То је урадио као један од новоизабраних секретара Председништва Уставотворне скупштине, међу којима је тада био и Милован Ђилас, и као члан Уставотворног одбора. На готово свакодневном заседању овог тела, Јовановић је указивао на бројне проблеме везане пре свега за питања из области правне теорије и праксе. Међутим, велику пажњу и полемику изазвао је његов трочасовни говор на заседању Уставотворног одбора, 12. децембра 1945. Тада је критички оштро дотакао питање тежње успостављања политичке хегемоније КПЈ. Реакција комуниста била је бурна. Но, Јовановић је био доследно јасан поруком да једнопартијског система у земљи „не може бити, или не бар са нашим пристанком”.¹⁷

Током 1946. године, односи комуниста и Драгољуба Јовановића су се све више заоштравали. У лето, Јовановић прелази у отворену опозицију, а након његовог оштрог иступања у Скупштини поводом Закона о задругама, јула 1946, комунисти одлучују да поведу бескомпромисну кампању против њега, с намером да га коначно одстрани са политичке сцене.¹⁸ Одмах након тога, према Ђиласовим сећањима, у врху КПЈ, на једном неформалном састанку у Титовој кући, одлучено је да се на Драгољуба Јовановића примене бруталне мере, не само вербалних осуда и напада, већ и директног прогона. Како је то изгледало, Милован Ђилас сликовито бележи у својим мемоарима: „Не сећам се да ли сам добио поруку док сам био у Скупштини или сам се по повратку у стан сам јавио Титу – тек у време вечере сам се нашао код њега. Тамо је био и Ранковић. Почео сам да извештавам о сукобу са Драгољубом Јовановићем: Тито и Ранковић су већ били унеколико обавештени и били су очито задовољни мојим сналажењем. Али ја нисам честито ни завршио, а Тито, који је нерадо реметио животни ред, позвао нас је на вечеру, где се разговор наставио. Тито је рекао помало јетко, али непоколебљиво: Драгољуба треба ухапсити! – Ранковић је приметио: тешко му је наћи кривицу. – Тито: Кривицу му треба створити, ако је нема. – Ја сам на то ћутао: то је за мене, а држим и за Ранковића, био нов моменат, новост у методи ма прогоњења. И до тада смо надували кривице, али кривица – кривица

¹⁶ *Исто*, стр. 88–89.

¹⁷ Н. Јовановић, *н. г.*, стр. 447–451.

¹⁸ *Исто*, стр. 485.

по нашим идеолошко-револуционарним критеријумима, увек је постојала: сада је кривицу требало створити“.¹⁹

Верујући Ђиласовим мемоарима, овај тренутак би требало да представља прелом у одлуци да се са Драгољубом Јовановићем изврши коначан обрачун. Притисци власти бивали су све снажнији и бесомучнији, па ће ускоро Јовановић остати и без посла професора на Правном факултету, а после промене руководства, биће искључен и из сопствене странке. Нападе на Јовановића јавно су тада испољили готово сви највиши руководиоци партије и државе, укључујући и самог Јосипа Броза Тита. Упоран у својим ставовима, Драгољуб Јовановић је на јесен критички иступио и против начина на који су организовани избори у Србији, а крајем године је, у договору са појединцима из Хрватске републиканске сељачке странке (ХРСС), покушавао да створи и „Сељачки блок“. Информације о тим намерама стигле су и до Милована Ђиласа, који је пред нову годину, између осталог, и јавно упутио поруку да комунисти неће дозволити „никакав Сељачки блок, ни у Фронту ни ван Фронта“.²⁰

У међувремену, Милован Ђилас је у јавним иступањима бескомпромисно истицао разлике и пропагирао обрачун са грађанским политичким представницима. Током предизборне кампање у Србији, октобра 1946, на митингу у Крагујевцу, посебно се био осврнуо на успехе у обнови земље, притом оцењујући опозицију као поданике западних сила, незадовољне успесима своје земље: „Али баш због тога – због тих успјеха, због оног новог што је настало код нас а што онемогућава иностраним капиталистима да пљачкају наша богатства – нашу земљу не воле империјалисти и реакционари у другим земљама, нарочито у западним велесилама. Наши домаћи реакционари – као Грол, Драгољуб, мачековци и други – због тога се јако секирају и покушавају да прикажу народу како је томе крива некаква политика бољшевизирања наше земље. Нама је јасно – ако хоћемо да не будемо колонија иностранства, морамо очепити на жуљ оне који хоће да будемо колонија као што смо и били, они који хоће да купе скоруп с мука и зноја нашег народа“. Из наведеног разлога Ђилас је поручио да „упркос успјеха које смо постигли, успркос свјести до које су дошли наши народи, упркос моћних народних организација и њиховог снажног руководства – непријатељи још нијесу дотучени. Они су се данас прерушили, они често узимају на себе преподобни лик, праве се скромни и предани, приказују се као пријатељи народа. Са тим непријатељима ћемо имати још много борбе, утолико више што они уживају потпору из иностранства. Али њих је лако препознати: они вуку назад и хвале благодети западне демократије.

¹⁹ М. Ђилас, *Vlast i pobuna*, Београд 1991, стр. 37.

²⁰ Н. Јовановић, *н. г.*, стр. 522.

По томе се одмах види да нијесу *наши*: *наши* иду напријед и изграђују нашу народну демократију“.²¹

Тако се у наредној, 1947. години ситуација око Драгољуба Јовановића све више заоштравала, чему је делимично и сам допринио дајући интервјуе страниј (западној) штампи и упорним наставком критике политике КПЈ. У таквој атмосфери дошло је чак и до тога да буде пребијен на улици. Међутим, Јовановић је наставио са критиком, па је у таквом расположењу наступио и на Трећем заседању Народне скупштине, марта и априла 1947. године. Главна мета његове критике тада је био Петогодишњи план. Подстакнути Јовановићевим речима, а поврх свега и једном Титовом љутитом опаском о нападу на Армију, на Јовановића су се тада стуситиле салве напада, оптужби и личних увреда. Оптуживан је за старо и проверено непријатељство према комунистима, за „роварења“ против Народног фронта, за „саботажу“ Устава, напад на Армију и сл. Томе се у јавности придружила и штампа. И поред свега тога, Драгољуб Јовановић није заћутао.²² Критикујући актуелне мере власти, он је у пар ситуација поменуо и Милована Ђиласа, а изгледа да га је највише испровоцирао када је на седници 27. априла, критикујући амбициозност Петогодишњег плана, у том погледу опазио да је нарочито „нескромна изјава, коју је учинио министар Ђилас на конгресу Народног фронта на Цетињу, када је казао да ћемо ми за неколико година постићи оно што је Енглеска постигла за 150 година и што је Америка постигла за 100 година“.²³ Тако је Милован Ђилас у Скупштини одржао оштар говор против Драгољуба Јовановића, који поједини историчари врло негативно оцењују, сматрајући га не само непримерним већ, у извесном смислу, и својеврсним уводом у покретање кривичног поступка против бившег шефа Народне сељачке странке.²⁴ По мишљењу биографа Драгољуба Јовановића, др Надежде Јовановић, говор Милована Ђиласа чак „по својој бруталности може да уђе у сваку антологију нетолеранције“.²⁵

Милован Ђилас је, наиме, бранећи циљеве Петогодишњег плана, у свом наступу оценио да „иступање Драгољуба Јовановића и његових помагача представља остатке оних жалосних назадних друштвених снага у нашој земљи за које ће овај план значити крај свих могућности њиховог опстанка“. Пошто се претходно Јовановић, и поред критике, изјаснио за прихватање плана, Ђилас је то узео као доказ моралне инфериорности када је с чуђењем прокоментарисао да не може да разуме „морални лик људи,

²¹ *Борба*, 20. октобар 1946; АЈ, ЦК СКЈ, ИК, VIII, IV-b-33, *Говор одржан у Крајујевицу (рукопис)*.

²² Н. Јовановић, *н. г.*, стр. 524–532.

²³ D. Jovanović, *Sloboda od straha. Izabrane političke rasprave*, Beograd 1991, str. 453. (даље: D. Jovanović, *Sloboda od straha*).

²⁴ Н. Јовановић, *н. г.*, стр. 533–534; V. Koštunica, K. Čavoški, *н. д.*, стр. 92.

²⁵ D. Jovanović, *Sloboda od straha*, str. 462.

савјест људи који онако критикују план, који онако говоре о плану, који са таквим ниподаштавањем приговарају једном тако великом и судбоносном дјелу народа Југославије, и да, на крају крајева, ипак изјављују да ће гласати за њега“.²⁶ Како би лик и дело Драгољуба Јовановића приказао у што негативнијем светлу, Ђилас је посегао за методом употребе прошлости, доказујући да Јовановић никада није сарађивао са комунистима, да је показивао малодушност и дефетизам, да се за време рата скривао, појавивши се тек после ослобођења Београда, „с брадом до појаса“. По Ђиласу, после рата Драгољуб Јовановић почиње незаслужено да присваја комунистичке ослободилачке тековине, са мишљењем да борбу против окупатора „треба приписати Комунистичкој и Народно-сељачкој странци и двојници људи у тим партијама – маршалу Јосипу Броз Титу“. Ђилас је нагласио да му такво поређење између Тита и Драгољуба Јовановића „личи на поређење између сокола који је, водећи нашу Армију, обишао сва села и планине Југославије подижући устанак, и на животиње које се не крећу у таквим висинама, него пузе, а чија имена у овоме дому нећу да спомињем“.²⁷

Према Ђиласу, суштина политике Драгољуба Јовановића искључиво се своди на „отварање дућанчића насупрот комунистима“, одвајање радника од сељака тиме што се „нечасно и недостојно“ подмеће да комунисти подржавају само радништво али не и сељаштво.²⁸ На став Јовановића да су њихове политике „једно брдо с два врха“ и на добавивање о политици по принципу „две шине, а једна локомотива“, Ђилас је саркастично одвратио: „Ми сада не бисмо теби дали да прикачиш ни теретни вагон за наш воз. То брдо са два врха: један врх смо ми комунисти, Народни фронт, наиме политика Комунистичке партије, а други врх је – Драгољуб Јовановић. Опет оно упоређење између сокола и гмизаваца“.²⁹ Уверен у чврстину власти и у снажну подршку коју комунисти имају од народа, Ђилас је поручивао да народне масе „које иду напријед, које стварају нови живот, које мрве све препреке, те народне масе као каква огромна ријека, као каква бујица, одбацују шљам на своје обале и гурају даље. Оне одбацују и Драгољуба Јовановића и његове пријатеље. Може се нама Драгољуб Јовановић колико год хоће умиљавати и кадити нам, ми њему не вјерујемо. Ми не слушамо ријечи Драгољуба Јовановића, јер су оне већином бесмислене и без икаквог основа. Ви сте чули да је он овдје рекао толико глупости да би требало једно 10–15 добро паметних људи да на то одговоре. Ми не треба да одговарамо на те његове бесмислице, ми требамо да гледамо чињенице, дјела“.³⁰ По питању

²⁶ *Треће редовно заседање Савезној већи и Већи народа, 26. март – 26. април 1946. Сјенографске белешке*, Београд, стр. 430–431.

²⁷ *Истио*, стр. 432–433.

²⁸ *Истио*, стр. 433–434.

²⁹ *Истио*, стр. 434.

³⁰ *Истио*, стр. 434–435.

подршке западне штампе коју Јовановић ужива, Ђилас је истицао да „није нимало случајно што та штампа пише како је Драгољуб Јовановић имао храбрости да иступи против четиристоглаве бољшевичке аждаје“. „Ето где је Драгољуб Јовановић! Ето ко је он...“; опомињао је Ђилас, додајући да Јовановић покушава себе да прикаже као лојалну опозицију „која само ставља принципијелне примедбе“, али то није „његово право лице. Лице Драгољуба Јовановића јесте беспринципијелност, јесте прислушкивање шта ће о њему рећи баш она штампа о којој сам говорио“.³¹

Дотичући се изречених примедби на свој рачун, Ђилас је убеђујући присутне у историјску важност и нужност Петогодишњег плана, истакао отворено и планирано саботерство Драгољуба Јовановића по том питању: „Другови народни посланици, водећи борбу за Петогодишњи план, у ствари смо загазили у један рат, у једну тешку битку... Полазећи на ту битку, ми на првом кораку сусрећемо непријатеља Петогодишњег плана. Није нимало случајно да се у тој борби, у том рату који имамо да водимо, јављају људи који кажу да су и они такође за рат – као што је било људи у рату који су говорили да су за борбу против окупатора, али су позивали да се не пуца – али сматрају да треба да се пуца само са пољопривредном индустријом, с конзервама, са дјечјим колицима, а не с тешком индустријом. Такав човјек је Драгољуб Јовановић“.³²

Критике на рачун Драгољуба Јовановића изречене су у сасвим специфичном контексту борбе двеју концепција политичког поретка. Комунистичка страна коју је представљао Милован Ђилас наступала је у том погледу брутално и безобзирно, означавајући остатке старог поретка као најопасније унутрашње противнике и непријатеље новог поретка и општег прогреса. О томе уосталом најбоље сведоче речи Милована Ђиласа које је тих година јавно изговарао. Он је упозоравао на опасност деловања представника грађанских опција, па тако по њему „они буше, лају, реже, оговарају, шпијунирају, продају себе и своје жене и кћери за чоколаду, за долар – долар и по, ни за што – просто из гадости и изопачености, из досаде и очајања, јер је све сувишно и јевтино када се већ прода своја земља и свој народ. Они хоће да спријече велико дјело обнове и изградње наше земље, они не могу замислити да ми – народ, фукара, голаћи, простаци, геаци и бескућници – можемо без њих да организујемо државу и правимо пруге и фабрике. А ми то можемо, и то уколико је њих мање – утолико боље“. Према томе, поручивао је Ђилас, развој ће се несметано и одлучно наставити, „а што ће велики точак историје који покрећу милиони руку радних Југословена згњечити и понеког црва – то је ради чистијег пута“.³³ Дакле, према свима који су

³¹ *Истио*, стр. 435–436.

³² *Истио*, стр. 438.

³³ М. Ђилас, *Чланци 1941–1946*, Београд 1947, стр. 336.

противници револуционарног прогреса, било да су унутрашњи или спољашњи непријатељи, требало је поступати бескомпромисно и одлучно. То је посебно важило за „унутрашње“ непријатеље, пошто су они „спољашњи“, у том тренутку, били оличени у западним силама. Ту је Ђилас био недвосмислен: „Прве непријатеље – унутрашње, ми ћемо уништити. То је логично и разумљиво, логика историје, друштвеног развитка, гура ка томе, тера наше непријатеље да се истрче, да се испоље, да се, радећи у највећој потаји, оголе. Историја им не да да се смире, повуку, јер су се већ отровали мржњом и пакошћу према народу и његовој борби, не могу више да се врате назад за њих – час једног, час другог, час Грола, час Драгољуба (да оне прије њих и не помињемо), питање се поставља – или они, или народ. Историја, кад већ некога осуди на смрт, чини све, рађа снаге које ће осуђеног што прије положити у гроб. Тако ће бити и код нас – јер тако мора да буде“.³⁴

Нема никакве сумње да су овакве и сличне дисквалификације политичких противника у ово време представљале и својеврсну јавну осуду, у извесном смислу жигосање, тј. обележавање непријатеља поретка. То је обично за те људе представљало крај политичке каријере, а у случају Драгољуба Јовановића ускоро и осуду на робију. Тако је на крају представницима грађанских странака коначно постало потпуно јасно с каквим противником имају посла, увиђајући непремостиве разлике и неупоређујуће различите услове под којима делују у односу на њих. На концу су, очигледно горко и разочарано, морали да признају свој пораз, а револуцији победу.

Драгољуб Јовановић (као и Милан Грол пре њега) је не само по схватањима политике, већ и политичкој култури, био антипод комунистичким револуционарима, примораним да само привремено „толеришу“ парламентаризам и страначки плурализам. Са његовим уклањањем из политичког живота, и каснијим хапшењем и осудом, нестала је последња крупна грађанска политичка фигура у земљи. Коначно, комунисти су имали потпуно власт. Милован Ђилас, као једна од најистакнутијих водећих личности Партије и новог режима, био је сликовити пример једног класичног револуционарног политичара, тзв. „професионалног револуционара“, док је Драгољуб Јовановић са свим својим особинама представљао типичан пример предратног грађанског првака. Обојица су били интелектуалци, различитог темперамента и уверења, али и личне културе и образовања. Кроз њихов сукоб може се сагледати не само политичка атмосфера тога времена, већ и сва суштинска разлика између концепција бољшевичких и грађанских политичара. Та разлика се да уочити у темељним карактеристикама, од начина и метода деловања, па до политичке филозофије и културе, јер се у овом случају радило о сукобу два непомирљива света, две различите друштвене парадигме, два различита политичко-идеолошка менталитета.

³⁴ Исто, стр. 337.

DRAGOLJUB JOVANOVIĆ AND MILOVAN DJILAS:
CONFLICT OF POLITICAL CONCEPTIONS

ALEKSANDAR V. MILETIĆ

The Institute for Recent History of Serbia, Belgrade

At the end of the Second World War in Yugoslavia, the process of revolutionary change of power and the transformation of the socio-political system began. On the renewed political scene after the liberation, there was a sharp conflict between two political and ideological concepts, a new revolutionary and an old parliamentary-democratic. Among the most eminent representatives of both sides were Dragoljub Jovanović, leader of the People's Peasant Party and Milovan Djilas, the leading party ideologist and member of the CC of the CPY. Through the public activity of Jovanović and Djilas, and their conflicts, a clear picture is drawn between the two political-ideological conceptions, from which the revolutionary conception would come out as a definite winner, and the parliamentary-democratic would be defeated. In this paper we will try to present the character of the conflict of these conceptions through an example of the conflicts of mentioned historical figures.

Keywords: Dragoljub Jovanović, Milovan Đilas, politics, revolution, ideology, political-conceptions, conflicts